

SAJTOS NATÁLIA

Petőfi Sándor *Füstbe ment terv c.* verse ukránul

Ha egy külföldi Magyarországra, a magyar történelemre és kultúrára gondol, az első, aki eszébe jut – Petőfi Sándor, a lánglelkű lírai költő, a magyar történelem egyik korszakának kiemelkedő személyisége, aki minden lényegest szervesen egyesített magában, amit népe a szellemi kultúra területén elért. De nemcsak egyesített, hanem új és megismételhetetlen eredetit is alkotott, mely a zsenialitás jelét viseli magán.

Petőfi Sándor versei hamar felkeltették az ukrán költők érdeklődését. Egyik első, sőt talán legelső ukrán fordítója Pavlo Hrabovszkij volt. Hrabovszkij (1964–1902) életéről nem sokat tudunk. Azt tudjuk, hogy a Harkovi Teológiai Főiskola növendéke volt, amit letartóztatása miatt nem tudott befejezni. Először Viljulszkba (Jakutiai Kormányzóság) száműzik, majd Tobolszkba szállítják. A száműzött költőt itt éri a halál.

Hrabovszkij nemcsak tehetséges költőként, hanem fordítóként is bevonult az ukrán irodalom történetébe. Esztétikai elveinek alakulására, irodalom- és költészet-szemléletére az ukrán népköltészet, továbbá több író és költő művei gyakoroltak jelentős hatást.

Fiatal kora óta verselt, ukrán és orosz nyelven írt. Első verseskötete *Пролісок* [Hóvirág] címmel 1894-ben Lvovban jelent meg; később itt láttak napvilágot a további kötetek is: *Твори Івана Суріка* [Ivan Szurik művei] (1894), *3 півночи* [Északról] (1896), *Доля* [Sors] (1897).

Hrabovszkij a kis formák művésze, a rövid, tömör, ám mély érzésekkel és gondolatokkal teli lírai vers mestere. Költői művészetében sajátos helyet foglal el számos fordítása. Rendszerint olyan versek fordításához látott hozzá, melyek eszmeisége megérintette. Bemutatván az ukrán olvasónak más népek irodalmának gyöngyszemeit, bebizonyította, hogy a fordítás fontos és szükséges dolog. Hrabovszkij különös figyelmet fordított az orosz irodalom legkiválóbb alkotásaira. Fordításai között Puskin, Lermontov, Nyekraszov, Dobroljubov és mások műveit találjuk. Sokat fordított Hrabovszkij a grúz és az örmény költészetből is. Elsők között ismertette meg az ukrán olvasóval Ilja Csavcsavadze klasszikus grúz alkotásait. Fordított lengyel, cseh, szlovák, bolgár költőket (utóbbiak közül különösen Hriszto Botevet), szerb, horvát, szlovén, továbbá német, angol, francia és más lírikusokat. „Huszzonegy magyar költő: Ábrányi Emil, Arany János, Bartók Lajos, Vajda János, Vörösmarty Mihály, Gyulai Pál, Endrődi Sándor, Eötvös József, Kisfaludy Károly, Kisfaludy Sándor, Komjáthy Jenő, Lévy József, Petőfi Sándor, Reviczky Gyula, Szabó Endre, Szász Károly, Tompa Mihály, Csokonai Vitéz Mihály, Sükei Sándor és Czuczor Gergely ötvenhét versét fordítja ukránra” (Medve–Medve 1997: 39).

Hrabovszkij ukránról orosz nyelvre is fordított. *Песни Украины* [Ukrajnai dalok] c. kötete segítségével az orosz olvasó megismerkedhetett az ukrán irodalom legjobb alkotásaival.

Pavlo Hrabovszkij nagyra értékelte Petőfi Sándor, a kiváló magyar költő bátor verseit, valamint Arany János műveit. A különféle népek különböző korokból származó alkotásaiból főként a társadalmi témájú verseket fordította. Meggyőződéssel vallotta, hogy valamennyi nép költészetében közös a szabadság és boldogság iránti vágyakozás, az erőszakkal szembeni küzdelem.

A fordításra kiszemelt alkotásokról Pavlo Hrabovszkij a *Доля* [Sors] c. kötet előszavában a következőket írja (Грабовський 1964: 297): „Az egyes műveknek hol a művészi formája ragadott meg, hol a sajátommal közös gondolatviláguk; másokban mondanivalómnak és érzéseimnek megfelelő kifejezőeszközzé lettem. Ily módon támaszkodtam az idegen költők műveire. [...] Néhánytól csak a vezérgondolatot vettem át, de hangulatilag teljes mértékben a magam képére költöttem át a verset” (az én fordításom – S. N.). Éppen ezért Hrabovszkij átdolgozásainak a többsége nem fordítás, hanem átköltés.

Feltételezhetjük, hogy Petőfi Sándor *Füstbe ment terv* c. versének átköltésekor Hrabovszkij nyersfordításra támaszkodott.¹ Ám már az első sorban eltér az eredeti szövegtől. Nála a főhős „idegen országból tért” haza, holott Petőfi hőse a saját hazájában tett hosszú vándorútról, messzi útról tér meg. S ez nem a véletlen műve. A fiatal kora óta hazájától elszakított Hrabovszkij – az ukrán költészet hagyományait követve – joggal említi „idegen országot”.

Átköltésében pontosan adja vissza az eredeti vers ritmusát és zenéjét, s a versformát – négy négysoros versszak – is megőrizte. Petőfi versében a cselekmény leírása történik, a főhős gondolataiban konkrét kérdések formálódnak. Hrabovszkij viszont olykor explicit módon fogalmazza meg az eredetileg rejtett gondolatokat, nála nincsenek konkrét kérdések. Hrabovszkij átköltésében – így például a becéző alakok jellegzetes használatában („матусю піднесеньку”) – érezhető az ukrán népköltészet hatása. A magyar mű második versszakában a főhős gyermekkorára emlékezik, az átköltés alkotója viszont a boldogan sürgölődő anyát mutatja be. Az eredeti alkotás utolsó sorait feszültség hatja át, szavakra várunk, amelyek elmaradnak. Mindaz, ami Petőfinél teljes csendbe torkolló néma gondolatokban fogalmazódik meg, Hrabovszkijnál hangos cselekvésbe vált („з криком няня біжить обнімати...”). Lát-hatjuk, hogy az ukrán lírikus „teljesen a maga módján” költötte át a magyar verset.

Petőfi Sándor *Füstbe ment terv* c. versének következő fordítása Balczyk Emil nevéhez fűződik.

Balczyk Emil, a neves költő, nyelvész és tanár jelentős szerepet játszott a magyarországi szlavisztikában (Káprály 2000).² 1936-ban még egyetemi hallgatóként jelentette meg első orosz nyelvű verseskötetét (*Вербный мпенем*), mellyel az

¹ A Petőfi-verset és Hrabovszkij fordítását l. az l. sz. mellékletben.

² L. még: H. Tóth 1980, Петер 1981, Zoltán 1982.

egyik legtehetségesebb kárpátaljai orosz nyelvű költővé vált. Fel is figyeltek irodalmi tevékenységére. A *Новая плеяда наших поэтов и писателей* c. újság 1940. február 10-i száma a következőket írja Balczyk Emilről: „A régebbi költők közül Balczyk Emil (aki még csak 21 éves) rendszeresen publikálja műveit az RP-ben [Ruszszkaja Pravda – S. N.]. Az utóbbi időben figyelemre méltó fordítások kerülnek ki tolla alól – a magyar, a lengyel és a bolgár irodalom alkotásaiból” (vö. Káprály 2000: 371).

Egy Ungvárott 1939-ben megjelent tankönyvben került nyomtatásra Petőfi Sándor *Füstbe ment terv* c. verse Balczyk Emil fordításában *Домой* címmel (l. 2. sz. melléklet). A fordítás nyelve a korabeli ruszin irodalmi nyelv. 1941 elejéig a vezető ruszin értelmiség főként az orosz nyelvet favorizálta, így ez a vers az ifjú ruszinoknak azt a törekvését mutatja, mellyel az ezüst kor orosz költészetét igyekeztek követni (vö. Káprály 2000: 370). Balczyk fordítása formailag és tartalmilag is közel áll az eredeti műhöz. A Petőfi-vers fordítója meghagyta a négy négysoros versszakot, a kérdő mondatokat, bár itt-ott eltérést is találunk. Ahol a második versszakban Petőfinél a gyermekkori emlékekről van szó, a fordításban hősünk az anyjának mondanandó szavakat keresi, a kérdő mondat pedig a „Если выйдет...” kifejezéssel indul. Ez azt a képzetet keltheti, hogy az édesanya már annyira idős, hogy nem képes eléje jönni, vagy pedig a vers hőse oly rég nem járt otthon, hogy kétségei vannak afelől, vajon édesanyja egyáltalán ki tud-e még jönni a ház elé. A vers végi tetőpontot, melynél Petőfi Sándornál szavak nélkül is minden pontosan érthető, a fordító cselekvéssel fokozza („Обнимати – цѣловати”), így elvész a fordítás pontossága, s a hasonlat: „csüggtem [...] Mint a gyümölcs a fán”. Balczyk Emil fordításában sok a szóismétlés („назвѹ”, „назвати”, „назваль”), továbbá érezhető az orosz szókincs hatása; mindez azt mutatja, hogy a fordítás nem az ukrán irodalmi nyelvre történt.

Ugyanennek a Petőfi-versnek a harmadik fordítása, mely F. Potusnyak tolla alól került ki, a *Литературна Недѣля (Подкарпатского общества наукъ)* c. tudományos-népszerűsítő lap 1941. október 26-i számában jelent meg (l. 2. sz. melléklet). Figyelmet érdemel, hogy Balczyk Emil fordításától eltérően F. Potusnyak versében több a kifejezetten ukrán szó és kifejezés („так собі гадаю”, „солоденько”, „колисали”, „линуть думи за думками”, „галузка”). E fordítás szintén teljes mértékben megőrzi Petőfi versének formáját, és a lehető legpontosabban adja vissza tartalmát. (Bár az első versszakban arról nem esik szó, hogy a főhős régóta nem látta édesanyját.) A fordításban a lírai hős ekképpen gondolkodik: „теперька сказати маю” anyámnak, azaz most, az adott pillanatban. Petőfinél ez egy kérdő mondat, ám a fordításban nem ezt találjuk, mint ahogy a következő kérdő mondat is hiányzik – mindezt komótos mesélés helyettesíti. Petőfi versének utolsó strófája dinamikusan lüktet: amikor a hős váratlanul megjelenik a házban, anyja repül feléje. A fordításban („тихо вхожу, Вийшла мама в тузѣ”) a dinamika eltűnik, mintha szó sem lett volna hosszú utazásról, az anyával való régen várt találkozásról. Petőfinél a negyedik versszak elliptikus mondatokból áll; a fordító a negyedik versszak

harmadik sorában teljes mértékben megközelíti az eredetit, és szintén elliptikus mondatot alkalmaz.

Petőfi Sándor versének ukrán fordításait áttekintve megállapíthatjuk, hogy a magyar költő életműve iránti érdeklődés állandó, mert sok hasonlóságot mutat az ukrán költészettel.

IRODALOM

Káprály Mihály 2000, Эмиль Балецкий на страницах ужгородской периодики (1939–1943). *Studia Russica* XVIII. Budapest, 369–374.

Medve Zoltán – Medve Anna 1997, Szibériai ukrán Petőfi-fordítások. *Studia Ukrainica et Rusinica Nyíregyháziensia* 5. Nyíregyháza, 37–46.

H. Tóth Imre 1980, Balczky Emil köszöntése. *Studia Russica* III. Budapest, 354–357.

Zoltán, András 1982, Emil Balczky, 1919–1981. *Studia Slavica Hung.* XXVIII, 1–4, 405–408.

Грабовський, П. 1964, *Твори в двох томах, т. I*. Київ.

Петер, М. 1981, Эмиль Балецкий (1919–1981). *Studia Russica* IV. Budapest, 399–401.

MELLÉKLET I.

FÜSTBE MENT TERV

Egész uton – hazafelé –
Azon gondolkodám:
Miként fogom szólítani
Rég nem látott anyám?

Mit mondok majd először is
Kedvest, szépet neki?
Midőn, mely bölcsőm ringatá,
A kart terjeszti ki.

S jutott eszembe számtalan
Szebbnél-szebb gondolat,
Mig állni látszék az idő,
Bár a szekér szaladt.

S a kis szobába toppanék...
Röpült felém anyám...
S én csüggtem ajkán... szótlanul...
Mint a gyümölcs a fán.

Dunavecse, 1844. [április]

Petőfi Sándor, *Összes költeményei I.*
Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1978.

Повертався я з чужини,
Гадав всю дорогу,
Як матусю ріднесеньку
Стріну край порогу,
Як до лона припаду їй,
Все на серці вилло.
Як вона мені з любов'ю
Кинеться на шию.
І здавалось з нетерплячки,
Що часи спинились,
Що колеса з моїм возом
Зовсім не котились.
Ось і хата... З криком неня
Біжить обнімати...
І забув я в ту хвилину
Все, що мав сказати.

П. Грабовський, *Теори в двох томах,*
т. I. Київ, 1964: 349.

MELLÉKLET II.

ДОМОЙ

По цѣлой дорогѣ
Думал я о томъ,
Якъ я назову мамку
Въ домѣ своемъ родномъ.

Давно я ся не видѣлъ,
Якъ бы ѣ назвати?
Если выйдетъ мнѣ навстречу
Что бы ей сказати?

Что за красныйѣ словомъ
Я бы еѣ назвалъ?
Думал я, что время стало,
Хотя возъ бѣжалъ.

Заходу я въ домъ нашъ,
А навстрѣчу мати,
Я безсловно началъ мамку
Обнимати – цѣловати.

Эмиль Балецкий, *Другій цвѣтъ дѣт-
ской мудрости*. Унгваръ, 1939.

РОЗВІЯНИЙ ПЛАНЬ

По дорогѣ къ дому идучи
Такъ собѣ гадаю.
Чта сказати родной мамѣ
Я теперька маю.

Уста моѣ солоденько
Чтось сказати-бѣ мали
Якъ протягне къ менѣ руки
Что и колысали...

Линуть думы за думками
Без числа лѣтають
Часъ здаеся станъ на мѣстѣ
Возникъ угѣкае.

В комнату тихо вхожу,
Выйшла мама въ тузѣ.
Звиснувъ въ рамахъ я ... безъ слова
Якъ плодъ на галузѣ.

Ф. Потушняк, *Литературна недѣля (Под-
карпатского общества наукъ)*, 26. X. 1941.